

др Драгољуб Поповић,
доцент Правног факултета у Београду

СИСТЕМ АКВИЛИЈЕВОГА ЗАКОНА

Питање које је пред нама сасвим је једноставно: има ли стари римски закон, донет највероватније у III в. п. н. е., (1), какав систем у распореду материје? Данашњем правнику изгледа као да прво и треће поглавље закона стоје у међусобној вези, док је поглавље које је између њих по садржини сасвим различито. Одговор на постављено питање не може се тражити у догматском расправљању о установама аквилијанске одговорности, те се као једини пут за проналажење одговора указује доследно и исправно читање законског текста.

Потпуна и тачна реконструкција текста Аквилијевог закона није могућа. Углавном је неспорно да је изворни законски текст садржао три главе (2) и да је био дужи од оног што се по сачуваним извештајима може реконструисати (3).

У првој глави закона било је предвиђено следеће:

Que servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare ero damnas esto.

Иако Гај у седмој књизи коментара провинцијског едикта, у одломку сачуваном у Dig. 9.2.2.1. који је основа за рекон-

(1) Казер датuje Аквилијев закон 286. г. п. н. е. V. M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, München 1955. стр. 144. Ипак, он на истоме месту напомиње да садржина закона указује на његово могуће старије порекло. Моније и Вотсон се опредељују за 287. г. п. н. е. B. G. Lepointe — R. Monier, *Les obligations en droit romain et dans l'ancien droit français*, Paris 1954. стр. 73; A. Watson, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Oxford 1965. стр. 234. У нашој литератури Стојчевић се опредељује за датовање III в. п. н. е.; в. Д. Стојчевић, *Римско приватно право*, Београд 1975. стр. 287., одн. у ранијој верзији за 285. г. п. н. е.; в. Д. Стојчевић, *Римско облигационо право*, Београд 1960. стр. 115. нап. 53. и тамо наведену литературу. Ромац датuje 287. или 286. г. п. н. е.; в. А. Ромац, *Римско право*, Загреб 1981. стр. 347. Пухан се такође опредељује за 287. или 286. г. п. н. е. датую и Ајзнер и Хорват, као и Борас и Маргетић; в. В. Eisner — М. Хорват, *Римско право*, Загреб 1948. стр. 457. одн. М. Борас — А. Маргетић, *Римско право*, Загреб 1980. стр. 38.

(2) Постоји и мишљење које заступа Доуб, да је III глава накнадно додата изворном тексту. B. D. Daube, *On the third chapter of the Lex Aquilia*, LQR 52/1936. стр. 253. и 268.

(3) То је закључак старије науке који није оспораван; в. J. Willems, *La Loi Aquilienne*, Louvain-Paris-Berlin, 1890. стр. 13.; A. Pernice, *Zur Lehre von den Sachbeschädigungen nach römischem Rechte*, Weimar 1867. стр. 11.

струкцију прве главе Аквилијевога закона, каже *domino*, а не *ego*, вероватније је да је изворни текст гласио како је напред наведено. Разлог за ово тврђење је Улпијанов извештај из његове осамнаесте књиге коментара едикта (Dig. 9.2.11.6.):

Legis autem Aquiliae actio ero competit, hoc est domino.

Оваква реконструкција је врло стара. Још је Кујације мислио да је Аквилијев закон помињао реч *egus*, а не *dominus*(4). Такво реконструисање је критиковано с позивом на Помпонијев текст из деветнаесте књиге *ad Sabinum* (Dig. 9.2.43.)(5):

...dominum enim lex Aquilia appellat non utique eum qui tunc fuerit, cum damnum deretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit...

Нама се чини да Помпонијево излагање не оспорава Улпијанов извештај у Dig. 9.2.11.6. Решење питања активне наследивости тужбе по Аквилијевоме закону не зависи од чињенице да ли је у изворном тексту била употребљена реч *egus* или *dominus*. Кад каже „*dominum... lex Aquilia appellat*“, Помпоније се слободно изражава, што је било уобичајено и од многих прихваћено. Уосталом и Гај у Dig. 9.2.2.1. каже „*domino*“. Савремена наука се опредељује за поменућу реконструкцију(6).

Неспоран је у првој глави закона текст „*quantum id in eo anno plurimum fuit*“, што ће бити од значаја у нашем даљем излагању. У прилог томе говори и Улпијанов навод у 43. књизи *ad Sabinum*, који преносе Dig. 47.1.2.

Реконструкција друге главе Аквилијевога закона мора поћи од Гајевога извештаја у *Институцијама* 3,215:

Capite secundo (adversus) adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur.

Текст друге главе закона постао је познат по открићу веронскога рукописа. Тим открићем су биле оповргнуте хипотезе о садржини друге главе закона(7).

Текст који нам Гај преноси није изворни. На овакво тврђење наводи већ сам стил — ради се очигледно о препричавању, а не о законодавцем изражавању. Основна вредност Гајевога текста је у томе што се из овога могу извући диспозиција и санкција норме садржане у другој глави Аквилијевога закона. Диспозиција гласи:

(4) В. А. Pernice, н. д. стр. 14.

(5) А. Pernice, н. м.

(6) Тако М. Kaser, н. д. стр. 144.

(7) J. Willems, н. д. стр. 16. каже да су све хипотезе уништене након пронађеног Гајевим текстом. Било је ипак бар деценично тачних мишљења. О различитим хипотезама о садржини II главе в. J. C. Hasse, *Die Culpa des römischen Rechts*, Bonn 1838. -ги ондашњи 'ss 'diz 'v 'n 'esseh 'C 't 'g 'mter eipmri mter o idovoi an almpol enoveh elovaihvayh nveh II A эв овчелсоплелп онведиш 'дин э! эсех 'ss—'ss 'diz дање Хасевога дела које нам је једино доступно је друго, постхумно, издање. Прво се је појавило 1815. г.

adstipulator qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit.

Тај део текста је сасвим неспоран и нико га не доводи у сумњу. Санкција се, међутим, не може у потпуности текстуално реконструисати. Неспорно је да је у изворнику стајало:

quantī ea res est.

Остатак санкције се не може реконструисати, јер нема потврде да је, као у првој и трећој глави, писало:

tantum aes dare ero damnas esto.

Уместо тога Гај додаје:

tanti actio constituitur,

што вероватно није део изворнога текста. Ипак је и оно што се може реконструисати довољно да се види начело процене оштећења. То начело је контемпорарно (*quant ea res est*), па се законодавац изражава презентом.

За реконструкцију треће главе Аквилијевога закона најближи изворнику је Улпијанов текст из осамнаесте књиге о едикту, који се налази у Dig. 9.2.27.5.:

Ceterarum rerum praeter hominem et pecudem occisos si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum aes domino dare damnas esto.

Овај текст није истоветан с изворним, али му је ближи од Гајевога навода у *Институцијама* 3,217 и Јустинијановога у I 4.3.13, који се поводи за Гајем. Очигледно је да Гај на управо поменутоме месту препричава текст треће главе закона. Уосталом и веродостојност појединих делова Улпијановога текста је под сумњом. Најпре, питање је да ли део аутентичнога текста представљају речи „alteri damnum faxit“, јер *damnum* није поменут ни у првој глави закона. Потом, извесно је да у изворнику није стајало *domino*, него *ero*(8). Најзад, ваља поставити питање да ли је у трећој глави закона била поменута *iniuria*. Гај (*Инст.* 3,217) не помиње *iniuria*, а Јустинијан (I 4.3.13.) то чини само у синтагми *damnum iniuria datum*. С друге стране, иако ближи изворнику Улпијанов текст, није сасвим аутентичан. Улпијан, коментаришући трећу главу закона каже *iniuria*, правећи тако паралелу с првом главом, где је у диспозицији норме *iniuria occidere*. *Iniuria occidere* је, међутим, израз који се је заокружио још у доба Нуминог законодавства, које је предвидело разлику између скривљеног и случајног убиства, као и различите санкције за та два дела. У Улпијановоме тексту је несумњиво веродостојан навод да је диспозиција норме из треће главе Аквилијевога закона садржала речи

(8) В. нап. 4—6.

„usserit fregerit ruperit“. То иде паралелно с occiderit у првој глави. Гај и Јустинијан препричавајући текст кажу vulneraverit, али ипак помињу и три наведене речи и коментаришу их. Оне су биле у тексту закона и у интерпретацији су доживеле преображај. Веродостојан је и Улпијанов навод да је у санкцији одредбе треће главе Аквилијевога закона писало „quantī ea res erit“. Гај и у првој и у трећој глави преправља на „fuerit“(9). Халоандер је хтео да и у трећој глави чита fuit(10). Нама се чини највероватнијим да је у трећој глави стајало „quantī ea res erit“. Тако се указује једини систем Аквилијевога закона: у првој глави је перфект и ретроспективно начело процене оштећења, у другој презент и контемпорарно начело, а у трећој глави футур и проспективно начело.

Читање које се нама чини исправним, посебно због систематичног излагања санкције у све три главе закона (quantī ea res fuit, est, erit), као и смене ретроспективнога, контемпорарнога и проспективнога начела процене оштећења, није прихваћено међу писцима. Против футура у трећој глави закона најодлучније се је изразио Прингсхајм(11). Казер је опрезнији јер доводи у сумњу израз „quantī ea res erit“, али га ипак оставља у тексту(12). У старијој књижевности Пернис је био склон да прихвати постојање футура I у трећој глави закона, мада је највероватнији сматрао футур II, поводећи се за Гајем(13). У прилог футура изјашњава се Доуб(14). Нама се чини да поред аргумента систематичности и правилности, који није довољан сам за себе, у прилог футура I у трећој глави Аквилијевога закона говори и доказ извучен из Гајевих дела. Гај наиме, у *Институцијама* (3,210 и 217) каже и у коментару прве и треће главе закона „fuerit“. У другој глави међутим, оставља „quantī et res est“. Да Гај у *Институцијама* преправља текст прве главе закона најбоље сведочи његов навод из седме књиге коментара провинцијскога едикта, сачуван у Dig. 9.2.2. пр. где стоји „quantī ea res fuit“. У *Институцијама* је Гај покушао да се једнообразно изрази, коментаришући прву и трећу главу Аквилијевога закона. Зато ће уместо „fuit“ прве главе и „erit“ треће, казати увек: „quantī ea res fuerit“. Овакво изражавање ће бити могуће јер се је у међувремену изгубила разлика између ретроспективнога и проспективнога начела процене оштећења. Истовремено, док пише свој уџбеник Гаја не занима друга глава старог закона која, како нас Гај извештава, у његово доба више није у примени (*Инст.* 3,216). Зато Гај наводећи санкцију друге главе Аквилијевога закона не врши преправку и исправно јавља о контемпорарноме начелу процене оштећења (quantī ea res est).

(9) Ган. *Инст.* 3, 210 и 217.

(10) В. Момзен-Крингерово издање *Digesta*, Берлин 1911. — Dig. 9. 2. 27. 5. нсп. 17.

(11) F. Pringsheim, The origin of the „Lex Aquilia“, *Droits de l'Antiquité et Sociologie juridique*, Mélanges Henry Levy-Bruhl, Paris 1959. стр. 238—240.

(12) M. Kaser, н. д. стр. 144.

(13) A. Pernice, н. д. стр. 14—15.

(14) D. Daube, н. д. стр. 256; тако и A. Watson, н. д. стр. 234—235.

Питање о тексту Аквилијевога закона, посебно на начин како је овде постављено у вези са читањем одредбе о санкцији у појединим поглављима, повезано је у стручној књижевности с питањем о начину процене оштећења. Уколико се приклонимо тврђењу о постојању футура I у трећој глави закона, то значи да се прихвата мисао о проспективном начелу процене оштећења. У старијој књижевности је такво начело процене оштећења с извесном резервом био склон да прихвати Пернис, а у новијој Доуб и Вотсон(15). Против проспективног начела у трећој глави закона је у старијој књижевности био Фон Тур, а у новијој Прингсхајм и Казер(16).

Додајмо на самоме крају овога прилога да је његова намера била да питање о распореду материје у Аквилијевоме закону одвоји од додатних потешкоћа које доноси претерана примена модерне правне догматике. Оку данашњег правника измиче систем старог законодавца. Тај се систем поново указује тек онда кад се обратимо извору и исправној реконструкцији текста.

Dr. Dragoljub Popović,
Assistant Professor of the Faculty of Law in Belgrade

THE SYSTEM OF AQUILIUS' LAW

Summary

The author raises the question as to whether the Aquilius' Law had a system in the distributing of its subject matter. The answer to that question should be sought not in the field of contemporary legislative dogmatics, but in the correct reconstruction of the text of the Law itself. The author submits evidence that there was a system in the old Law, which is visible in the provision of the sanction at every chapter of the Law. In the first chapter the law-maker had used the perfect tense, so that the evaluation of damage is subject to the retrospective principle. In the second chapter the present and the evaluation of damage are contemporary, while in the third chapter of the Law we find the future I tense, so that the evaluation of damage is subject to the prospective principle.

Favourable to such a conclusion, in addition to the critical reconstruction of the text, is also a proof derived out of the Gaius' Institutions. Gaius, namely, found it necessary to amend and make equal in the Institutions the provisions on sanction in the first and the third chapter of the Law, while replacing the perfect tense, namely the future I with future II, and still leaving in the second chapter the present tense. The second chapter of the old Law was of no interest for Gaius, since it has not been in use during his life.

(15) A. Pernice, н. а. стр. 14—15; D. Daube, н. а. стр. 261; A. Watson, н. а. стр. 235. Доуб и за њиме Вотсон, сматрају да су правници у другој половини I века п. н. е. проширили примену а. legis Aquiliae на неживе ствари, што је довело до тога да више није било неопходно чекати 30 дана да би се видело колика је штета, па је таква одредаба III главе тумачена као одредаба I главе закона.

(16) A. v. Tuhr. *Zur Schätzung des Schadens in der Lex Aquilia*, Basel 1892. стр. 1.; F. Pringsheim, н. а. стр. 240—241; M. Казер, н. а. стр. 518.

Dr Dragoljub Popović,
professeur agrégé à la Faculté de droit à Belgrade

LE SYSTEME DE LA LOI ACQUILIENNE

Résumé

L'auteur pose la question suivante: la Loi aquilienne avait-elle un système pour la disposition de sa matière? Il ne faut pas chercher la réponse à cette question sur le plan de la dogmatique juridique moderne, mais dans la reconstruction exacte du texte. L'auteur démontre que cette loi poursuivait un système qui se reflète dans la disposition relative à la sanction figurant dans chaque chapitre de la loi. Dans le premier chapitre, le législateur avait employé le temps du passé ainsi que l'évaluation du dommage devait être soumise au principe de rétrospection. Dans le chapitre second figure le temps du présent et l'évaluation du dommage se faisait selon le principe de simultanéité, tandis que le troisième chapitre contient le temps du futur et l'évaluation des dommages était ainsi soumise au principe de prospective. Outre la reconstruction critique du texte, en faveur de cette conclusion parle aussi la preuve déduite des Institutions de Gaius. Dans les Institutions Gaius avait pris pour nécessaire de modifier et d'harmoniser les dispositions relatives à la sanction dans le premier et troisième chapitre de la loi, remplaçant le temps de passé ea de futur par le futur antérieur, tandis qu'il avait laissé subsister le présent dans le chapitre second. Gaius n'avait pas été tellement intéressé par ce dernier chapitre puisqu'à son époque il n'avait plus été en usage.